

Батьки та відповідальність

В останні десятиліття відбулися глибокі зміни соціально-економічних умов життя суспільства, які знову зробили актуальною проблему виконання батьками обов'язків щодо виховання своїх дітей. Перед юридичною наукою і практикою встали питання регулювання батьківських обов'язків в нових умовах, коли половина сімей розпадається, батьки, зайняті зароблянням грошей, не мають можливості приділяти своїм дітям досить часу, починають з'являтися нетрадиційні форми сім'ї. У зв'язку з чим важливо закріпити у правових нормах обов'язки батьків та гарантії їх реалізації.

Законодавство про охорону дитинства ґрунтується на Конституції України, Конвенції ООН про права дитини (1989р.), міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Як зазначено в Декларації ООН по правах дитини (1959р.), "дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження".

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток, встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері.

Як кажуть, „батьків не обирають” і, нажаль, деякі з них частково або зовсім не приділяють уваги своїм неповнолітнім дітям, тим самим порушують подальше становлення та розвиток їх дитини у нашому суспільстві. Крім того вони порушують норми чинного законодавства.

Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини добре висвітлені у ст. 150 Сімейного кодексу України. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини, піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя. Батьки зобов'язані поважати

дитину. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання дитини, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Якщо є обов'язки, то є і відповідальність!

За невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей батьки можуть бути притягнені до різних видів юридичної відповідальності:

- адміністративної (стаття 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей»);
- цивільно – правової (статті 1178 – 1183 Цивільного кодексу України);
- сімейно – правової (стаття 164 «Підстави для позбавлення батьківських прав»);
- кримінальної (стаття 166 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування»).

Неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей означає бездію, у результаті якої обов'язки по вихованню виконуються неякісно, не в повному обсязі. Наприклад, схвалюються здійснення підлітком антигромадських вчинків, прививаються погляди, установки, що пропагандують жорстокість, агресивність, ненависть, неповагу до закону; складаються умови, які загрожують життю та здоров'ю неповнолітнього; мають місце постійні чіпляння до дитини з будь-якого приводу и без нього.

Жорстоке поводження із неповнолітніми може виражатись у здійсненні батьками фізичного або психічного насилля щодо них або в замаху на їх статеву недоторканість, а також у застосуванні недопустимих способів виховання (у грубому, зневажливому, що принижує людську гідність, поводженні з дітьми, образі або експлуатації дітей).

Відповідно до статті 184 КУпАП «ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей –

тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян».

Невтішна статистика притягнених до адміністративної відповідальності батьків за статтею 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення місцевими судами Миколаївської

області, на яких накладено адміністративне стягнення. Так, у 2006 році адміністративне стягнення накладено на 857 батьків, у 2007 році ця кількість виросла до 987 осіб, за 2008 рік адміністративне стягнення накладено на 880 осіб.

«Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених обов'язків по догляду за дитиною, що спричинило тяжкі наслідки,-

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк» (стаття 166 КК України).

Усі ми повинні створити світ, сприятливий для дітей, світ у якому кожна дитина почуватиметься захищеною, де її думка буде поважатися, де немає місця насильству, світ, який би дав змогу виховати здорове, щасливе, досконале покоління. Оскільки сьогоднішні діти – завтрашні громадяни, то їх захист і розвиток є передумовою майбутнього розвитку людства.

ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ **БАТЬКІВ**

Законодавство України, а саме Сімейний кодекс в ст. 150, визначає, що батьки зобов'язані виховувати дитину у дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, зобов'язані поважати дитину, готувати її до самостійного життя.

Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, - карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Так, батьки (усиновлювачі) або опікуни чи інші фізичні особи, які на правових підставах здійснюють виховання малолітньої особи, також заклади, що здійснюють щодо малолітнього функцію опікуна, відповідають за неналежні виховання та нагляд (інколи в літературі висловлюється аргументована думка з приводу того, що доцільно було б ввести відповідальність батьків та опікунів не лише за неналежне виховання та нагляд але й за неналежне утримання яке матиме місце у разі крадіжки малолітнім грошей або продуктів харчування з магазину для прожиття), а навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, інші заклади чи особи, що зобов'язані здійснювати нагляд за малолітнім, - мають нести відповідальність лише за неналежний нагляд.

Якщо це стосується батьків, то відповідальність буде покладена на обох незалежно від того, проживають вони разом чи окремо, оскільки обов'язок здійснювати належне виховання та нагляд за малолітнім є рівним для обох із них. У разі, коли батьки були позбавлені батьківських прав, обов'язок відшкодувати завдану майнову шкоду за протиправні діяння своїх малолітніх дітей лежить на них ще протягом трьох років після позбавлення батьківських прав (ст. 1183 ЦК України). Це пояснюється тим, що виховання чи неналежне виховання є процесом, який має тривалу дію в часі і його вплив не може припинитися з моменту позбавлення батьківських прав.

Наслідки неналежного виховання матимуть свої негативні прояви і після факту позбавлення батьківських прав. Оскільки функціональні обов'язки батьків, усиновителів та опікунів щодо дітей є ідентичними, доцільно було б названі правила щодо позбавлення батьківських прав поширити на випадки скасування усиовлення та припинення прав опікуна.

У виняткових випадках - при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор. При винесенні рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав суд не встановлює конкретних строків цього обмеження прав батьків. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з

батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку мережі дитячих закладів.

Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дітей.

Порядок і розміри відшкодування витрат на перебування дитини в будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, школі-інтернаті, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї, іншому закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються законодавством України.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

У разі відмови від надання дитині необхідної медичної допомоги, якщо це загрожує її здоров'ю, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність згідно з законом. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередити батьків або осіб, які їх замінюють, про відповідальність за залишення дитини в небезпеці.

Сім'я є середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього.

Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.

Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства.

Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом:

Стаття 155 Сімейного кодексу України

Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.

Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.

Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти,

готувати її до самостійного життя.

Батьки зобов'язані поважати дитину.

Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.

Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.

Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї.

Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Стаття 150, 152 Сімейного кодексу України

Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей – тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 184 Кодексу України про Адміністративні правопорушення

Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, - карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 166 Кримінального Кодексу України

Експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку - карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до

трьох років.

Ті самі дії, вчинені щодо кількох дітей або якщо вони спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини, або поєднані з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві, - караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 150 Кримінального Кодексу України

Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, — якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою.

Стаття 1178 Цивільного кодексу України

Неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах.

У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Якщо неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі, якщо він не доведе, що шкоди було завдано не з його вини.